

People

Europa telt niet de meeste inwoners, maar heeft wel de hoogste bevolkingsdichtheid van alle regio's in de wereld. De gemiddelde Europeaan wordt steeds ouder en krijgt steeds minder kinderen. Veel gebieden in Europa vergrijzen, ontgroenen en ontvolken, vooral de plattelandstreken. In steden gaat dat proces minder snel, mede omdat zich overwegend daar de binnen- en buitenlandse nieuwkomers vestigen. De migranten zijn afkomstig uit uiteenlopende culturele en etnische groepen, vaak van ver buiten de EU. De Europese cultuur is mede daardoor zeer heterogeen, bijvoorbeeld in termen van talen en religies.

DEMOGRAFIE

In de EU wonen meer dan 450 miljoen mensen; dat is ruim 7 procent van de wereldbevolking. Door de hoge welvaart leven Europeanen relatief lang. Maar omdat de Europese bevolking ook vergrijsst, zal zij in de toekomst waarschijnlijk in omvang afnemen. In sommige gebieden is ontvolking inmiddels al zichtbaar, wat verschillende ruimtelijke veranderingen teweeg heeft gebracht.

De bevolkingsomvang in een regio wordt bepaald door twee factoren: de natuurlijke groei en het saldo van de binnen- en buitenlandse migratie. De natuurlijke bevolkingsgroei is het verschil tussen het aantal levendgeborenen en het aantal overledenen, een verschil dat op zijn beurt afhankelijk is van de vruchtbaarheid (het aantal kinderen per vrouw) en de levensverwachting (de verwachte levensduur). In dit hoofdstuk staat deze natuurlijke bevolkingsgroei centraal; op het verschijnsel migratie gaan we in een volgend hoofdstuk uitvoeriger in [[►\(Im\)migratie](#)].

Westerse samenlevingen hebben in het verleden min of meer vergelijkbare fases in de demografie doorlopen, onderbroken door overgangsfases of 'transities'. In Nederland vond de eerste demografische transitie plaats in de tweede helft van de negentiende eeuw – overigens later dan in andere landen. Deze transitie houdt een overgang in van een situatie met een hoog geboorte- en sterftecijfer naar een situatie met een laag geboortecijfer en een langere levensduur. Deze transitie was vooral het gevolg van verbeterde levensomstandigheden. De tweede demografische transitie in Europa voltrok zich in de tweede helft van de twintigste eeuw, toen de vruchtbaarheid daalde als gevolg van de 'modernisering' van de samenleving. De emancipatie van vrouwen en een andere kijk op relaties en huwelijk leidden ertoe dat gezinsvorming minder, later of niet plaatsvond. Ook namen de echtscheidingen een hoge vlucht (Lesthaeghe & Van der Kaa 1986). De afname van de natuurlijke groei die hiervan het gevolg was, werd in de meeste landen gecompenseerd door een sterke toename van het aantal buitenlandse migranten [[►\(Im\)migratie](#)]. (Zie figuur 44)

Over het hoogtepunt

Voor de nabije toekomst lijkt in alle Europese landen een dalende vruchtbaarheid een gegeven te zijn, al zijn er regionaal kleine verschillen (ESPON 1.1.4 2002: 23). Regionale variatie in de natuurlijke bevolkingsgroei wordt soms verklaard vanuit culturele verschillen, maar hier is voorzichtigheid geboden. Zo heersen in Zuid-Europa relatief traditionele ideeën over huwelijk en gezin, maar is juist daar de vruchtbaarheid laag. In dit deel van

Europa hangt de lage vruchtbaarheid veeleer samen met de financiële positie van starters op de arbeidsmarkt, de situatie op de woningmarkt en een tekort aan voorzieningen die het mogelijk maken werken en kinderen te combineren.

Hoe dan ook ziet het ernaar uit dat de Europese bevolking als geheel gaat krimpen. Het begin daarvan is al zichtbaar. Het hoogtepunt van de totale Europese bevolkingsomvang (inclusief Rusland) lag in 2000, met iets meer dan 728 miljoen mensen. In 2050 zal dit naar verwachting zijn teruggelopen tot 653 miljoen. Die omvang is te vergelijken met de totale Europese bevolking in 1970, maar zal in samenstelling heel anders zijn (United Nations 2004). (Zie figuur 45, 46)

De grijze golf

Niet alleen de omvang van de Europese bevolking is in beweging, ook de 'kleur': Europa vergrijsst en ontgroent. 'Vergrijzing' duidt op de demografische trend van een toenemend aandeel ouderen in de bevolkingsopbouw, 'ontgroening' wil zeggen dat er aan de onderkant van de leeftijdspiramide steeds minder mensen bij komen. Beide trends doen zich in de hele westerse wereld voor. Ook in de Verenigde Staten zal vergrijzing optreden, zij het later dan in Europa. Japan is net als Europa een vergrijzende samenleving. (Zie figuur 47, 48)

Vergrijzing en ontgroening hebben gevolgen voor, onder andere, de verzorgingsstaat en de arbeidsmarkt. De consequenties voor de verzorgingsstaat worden vaak geïllustreerd aan de hand van de pensioenen: omdat de pensioenen van een relatief groot aantal ouderen door een relatief klein aantal werkenden moeten worden opgebracht, is het de vraag hoe deze verworvenheid kan worden behouden zonder de concurrentiekracht aan te tasten. Hoewel de verhouding tussen het aantal gepensioneerden en het aantal werkenden regionaal verschilt, is dit niet zozeer een regionaal, als wel een nationaal probleem. De premies voor de pensioenen worden immers nationaal geïnd en volgens nationale normen uitgekeerd (Kinsella & Velkoff 2001).

Op de arbeidsmarkt kan zich in de toekomst de situatie voordoen dat er voor het bestaande werk geen (geschikte) arbeidskrachten te vinden zijn. De mate waarin dit probleem kan optreden, wordt wel uitgedrukt met de *Labour Force Replacement Ratio* (LFR): de verhouding tussen het aantal 10-19-jarigen, die in opleiding zijn en binnenkort de arbeidsmarkt zullen betreden, en het aantal 55-64-jarigen, die de arbeidsmarkt binnenkort zullen verlaten [► *Welvaart en groei*]. De ruimtelijke spreiding van deze LFR laat zien waar puur demografische oorzaken in de nabij toekomst tot een arbeidskrachttekort kunnen leiden. (Zie figuur 50)

Immigratie wordt soms beschouwd als een tegengif voor de bovengeschetste demografische ontwikkelingen [► *(Im)migratie*]. Immigranten kunnen niet alleen het werk verrichten dat blijft liggen en meebetalen aan de pensioenpremies, maar ook zorgen voor een beter evenwicht in

de bevolkingssamenstelling; immers, immigranten zijn meestal jong, tussen de 20-35 jaar (ESPON 1.1.4 2002: 15). Onwaarschijnlijk is echter dat immigratie het vergrijzingsprobleem in Europa kan oplossen (De Pater e.a. 2004: 195). Om de vergrijzing volledig teniet te doen, zouden namelijk buitenproportioneel grote aantallen immigranten nodig zijn, wat op zichzelf weer maatschappelijke problemen mee zou brengen (Van Imhoff & Van Wissen 2001) [► *Minderheden*]. Bovendien vergrijzen immigranten eveneens (Lesthaeghe 2002).

Voorbereiden op krimp

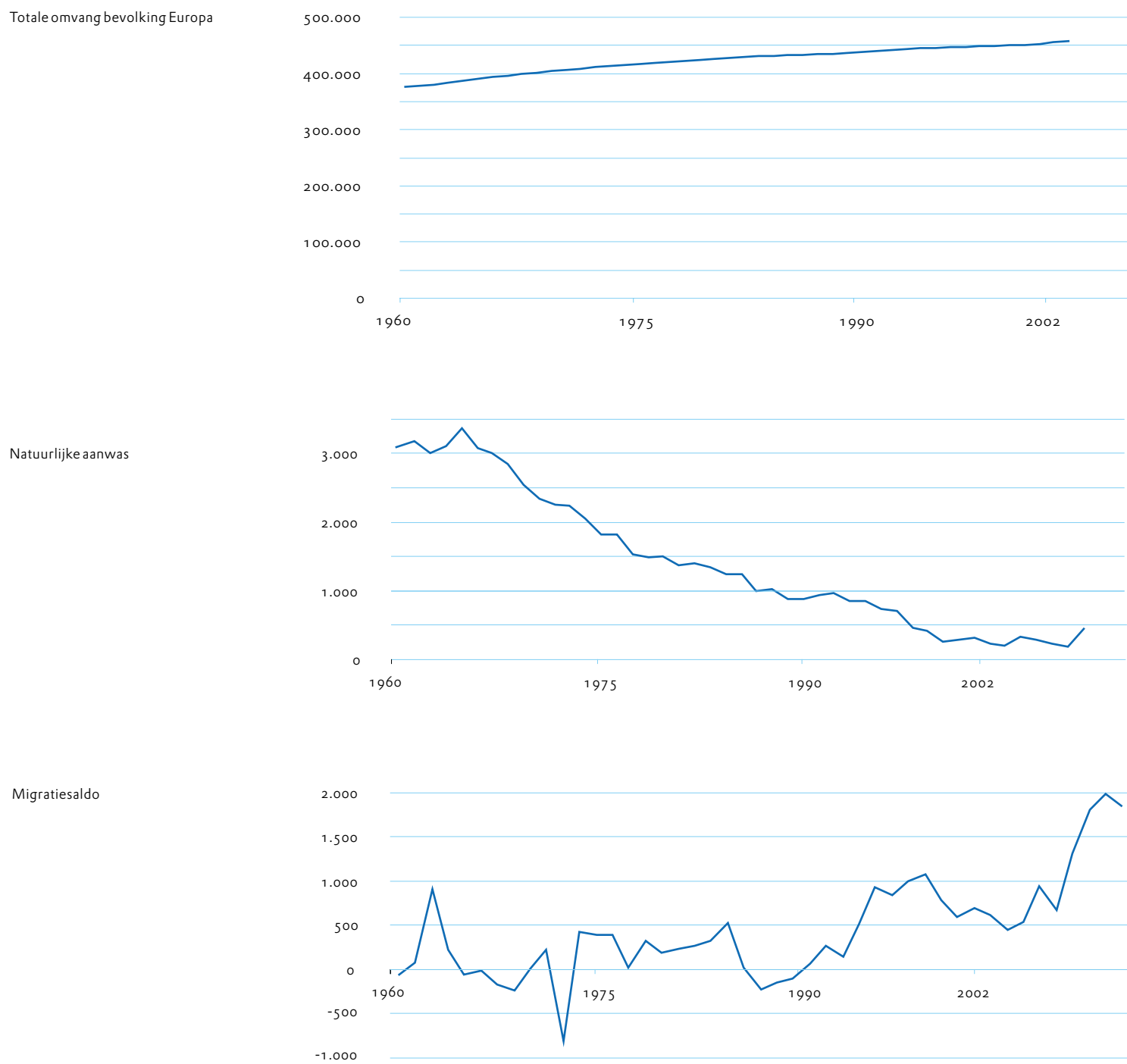
In de afgelopen halve eeuw is de bevolking van de EU in omvang toegenomen, maar als aandeel van de wereldbevolking relatief stabiel gebleven. Dit hangt samen met het feit dat de toename van de bevolking niet door immigratie of een gestegen vruchtbaarheid is veroorzaakt, maar door de verschillende politieke uitbreidingen [► *Europa als politieke eenheid*], waardoor er meer mensen aan de EU zijn toegevoegd (ESPON 3.4.1 2006: 196). (Zie figuur 49)

Zowel in absolute als relatieve zin zal de EU-bevolking in de komende vijftig jaar krimpen; behalve als Turkije lid wordt. Maar zelfs mét Turkije zal haar aandeel in de wereldbevolking op den duur toch gaan dalen, door de enorme bevolkingsgroei in Afrika en Azië. Bovendien ziet het ernaar uit dat er maar weinig regio's in Europa (bij gelijkblijvende ontwikkelingen) aan de vergrijzingstrend zullen ontkomen (ESPON 1.1.4 2002: 145). Zo was de mediane leeftijd (dat wil zeggen de leeftijd waarop er net zoveel mensen jonger en ouder zijn) in Europa in 2004 al 39 jaar; ter vergelijking: voor de hele wereld ligt die leeftijd op 28,1; voor het hele Afrikaanse continent is die slechts 18,9 jaar en in Oeganda zelfs maar 14,8 (United Nations 2004: 30). (Zie figuur 51)

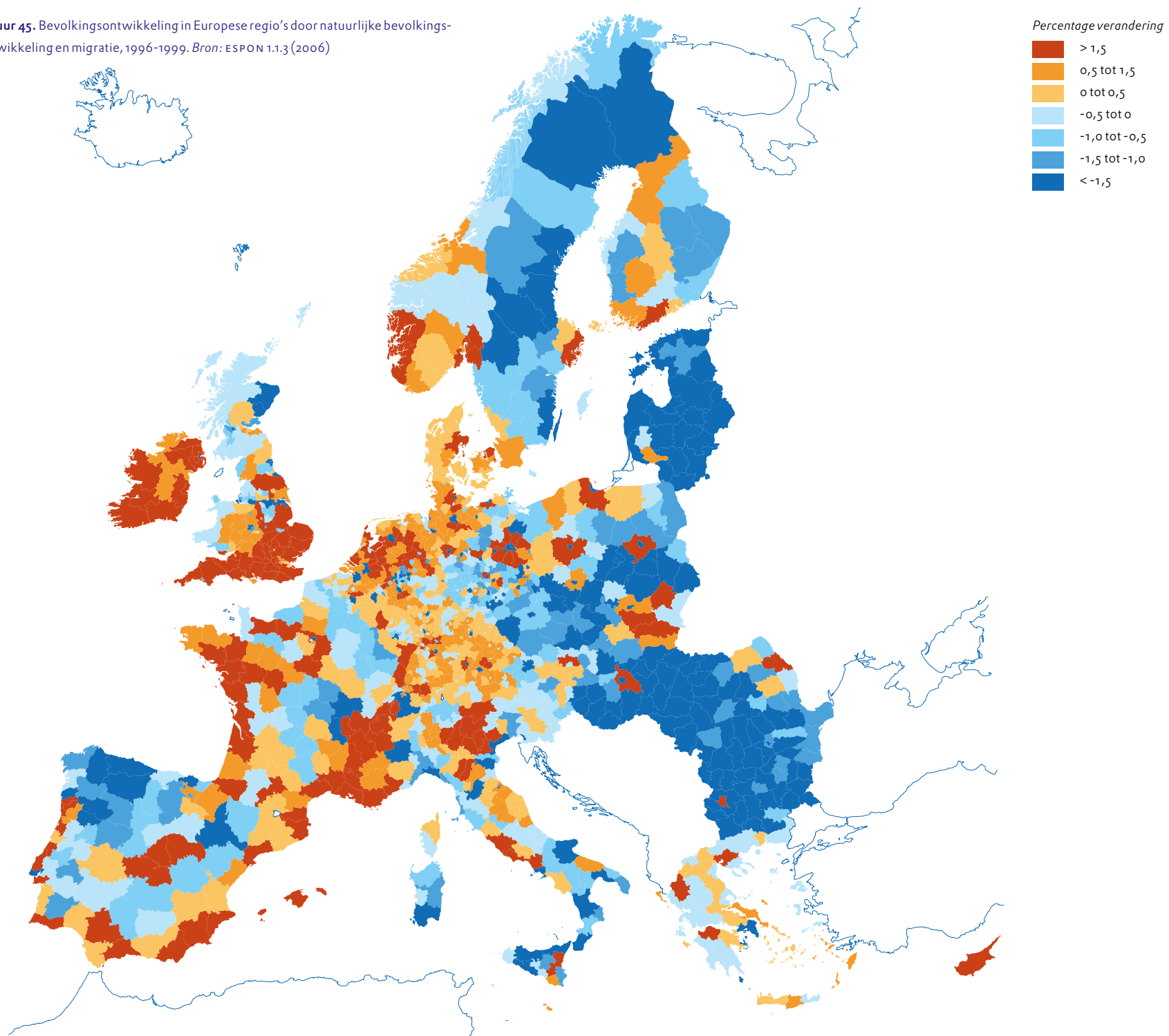
Demografische veranderingen hebben direct of via de economie ook ruimtelijke effecten. Zo leidt bevolkingsgroei vaak tot urbanisatie en meer draagvlak voor voorzieningen [► *Steden*], en krimp tot het verdwijnen van openbare voorzieningen en leegstand van woningen en bedrijven. Ook een toename van het aandeel ouderen heeft aanzienlijke ruimtelijke gevolgen. Het gaat immers om een specifieke groep, met een eigen leefstijl, een relatief kwetsbare gezondheid en veel vrije tijd. Zij zullen vragen naar specifieke woningen, zorginstellingen, winkels en andere (vrijtijds) voorzieningen [► *Toerisme*].

Vergrijzing en ontgroening treden vaak tegelijkertijd op. Als gevolg hiervan zijn er meer voorzieningen nodig, maar tegelijk zijn er minder arbeidskrachten om daarin te voorzien. Soms leidt een concentratie van ouderen juist tot een economische impuls voor de plekken waar zij hun domicilie kiezen. Dit gebeurt vooral in de voorsteden, de toeristische kustgebieden of op het platteland dicht bij de streek van herkomst (ESPON 1.1.4 2005: 139).

Figuur 44. Bevolkingsontwikkeling in Europa (x1.000), 1960-2005. Bron: Eurostat

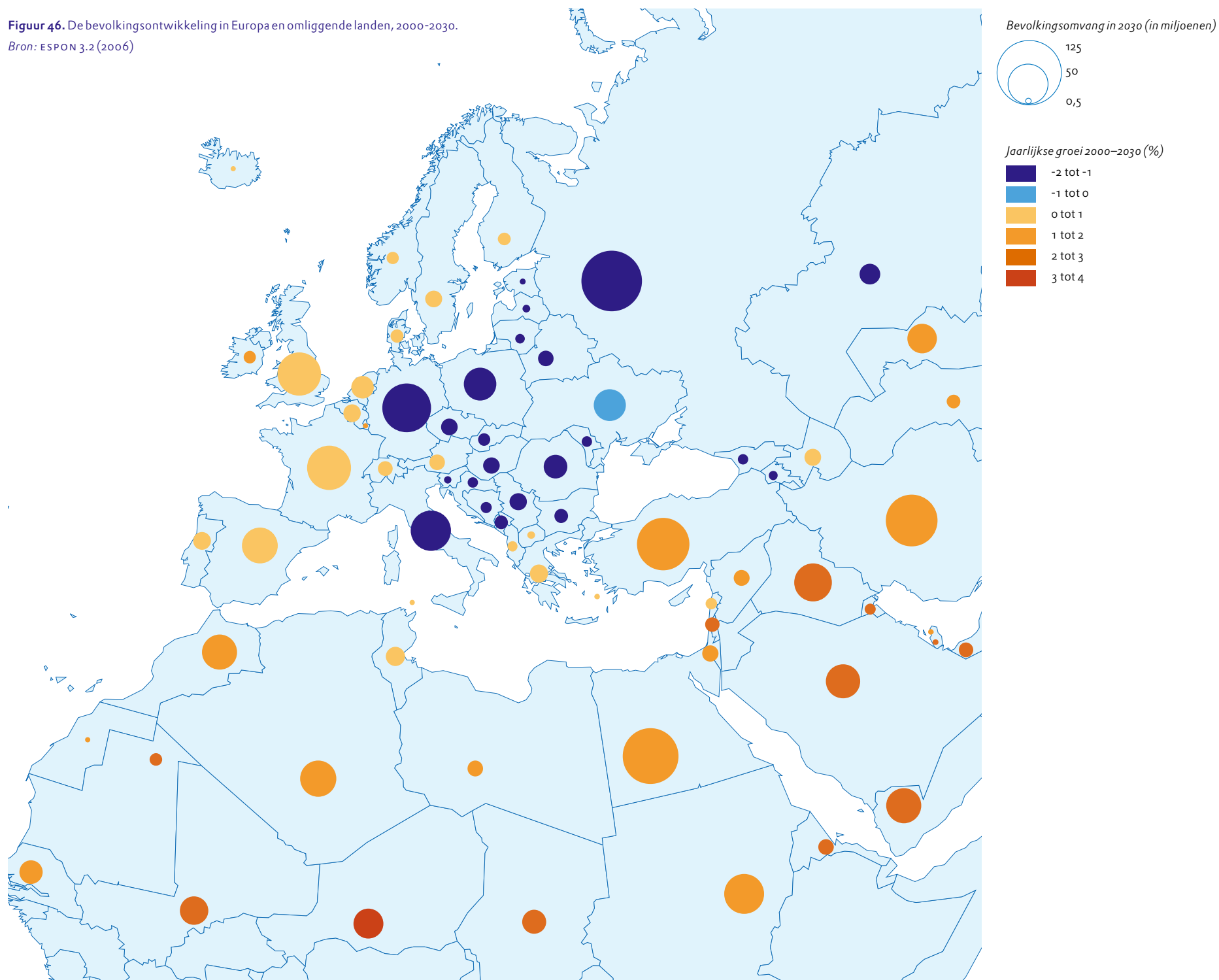

Figuur 45. Bevolkingsontwikkeling in Europese regio's door natuurlijke bevolkingsontwikkeling en migratie, 1996-1999. Bron: ESPON 1.1.3 (2006)

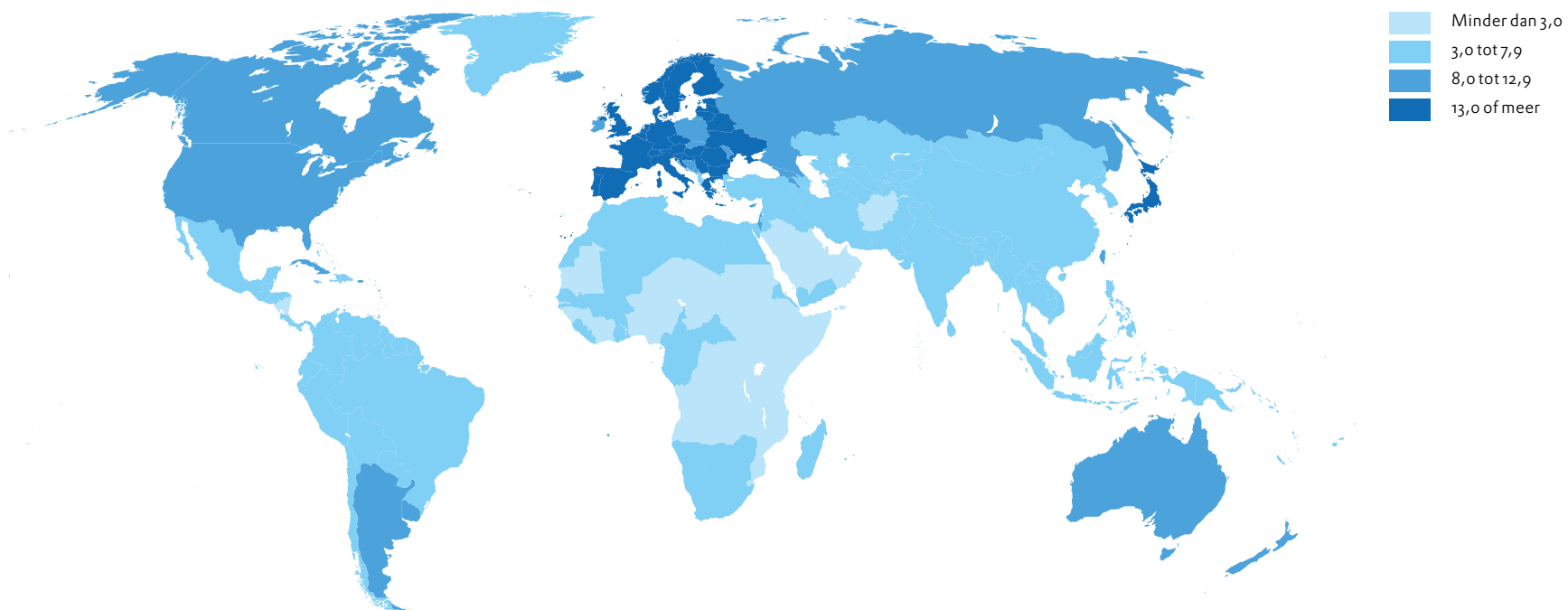

Figuur 46. De bevolkingsontwikkeling in Europa en omliggende landen, 2000-2030.

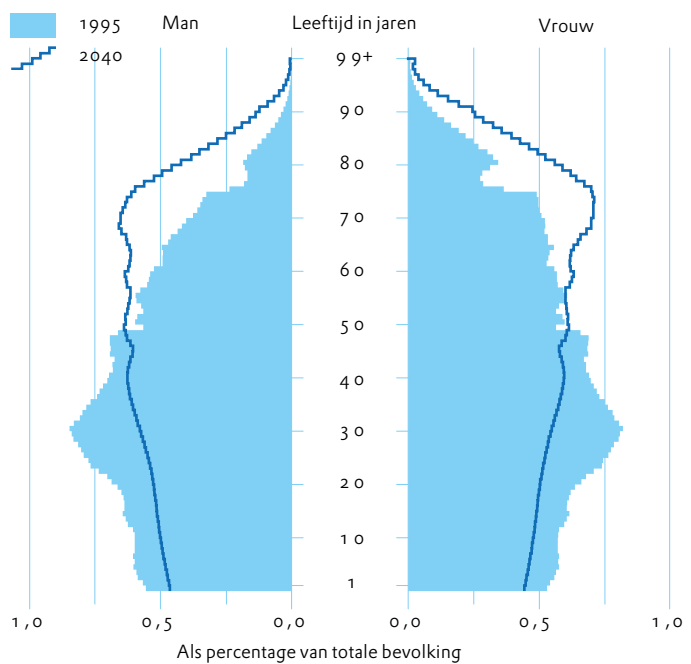
Bron: ESPON 3.2 (2006)

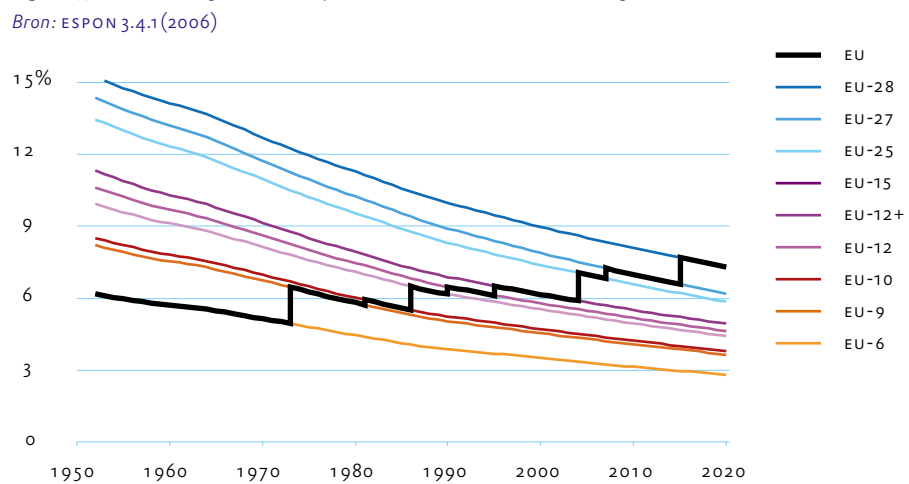
Figuur 47. Percentage personen ouder dan 65 jaar. Bron: Kinsella & Velkoff (2001)

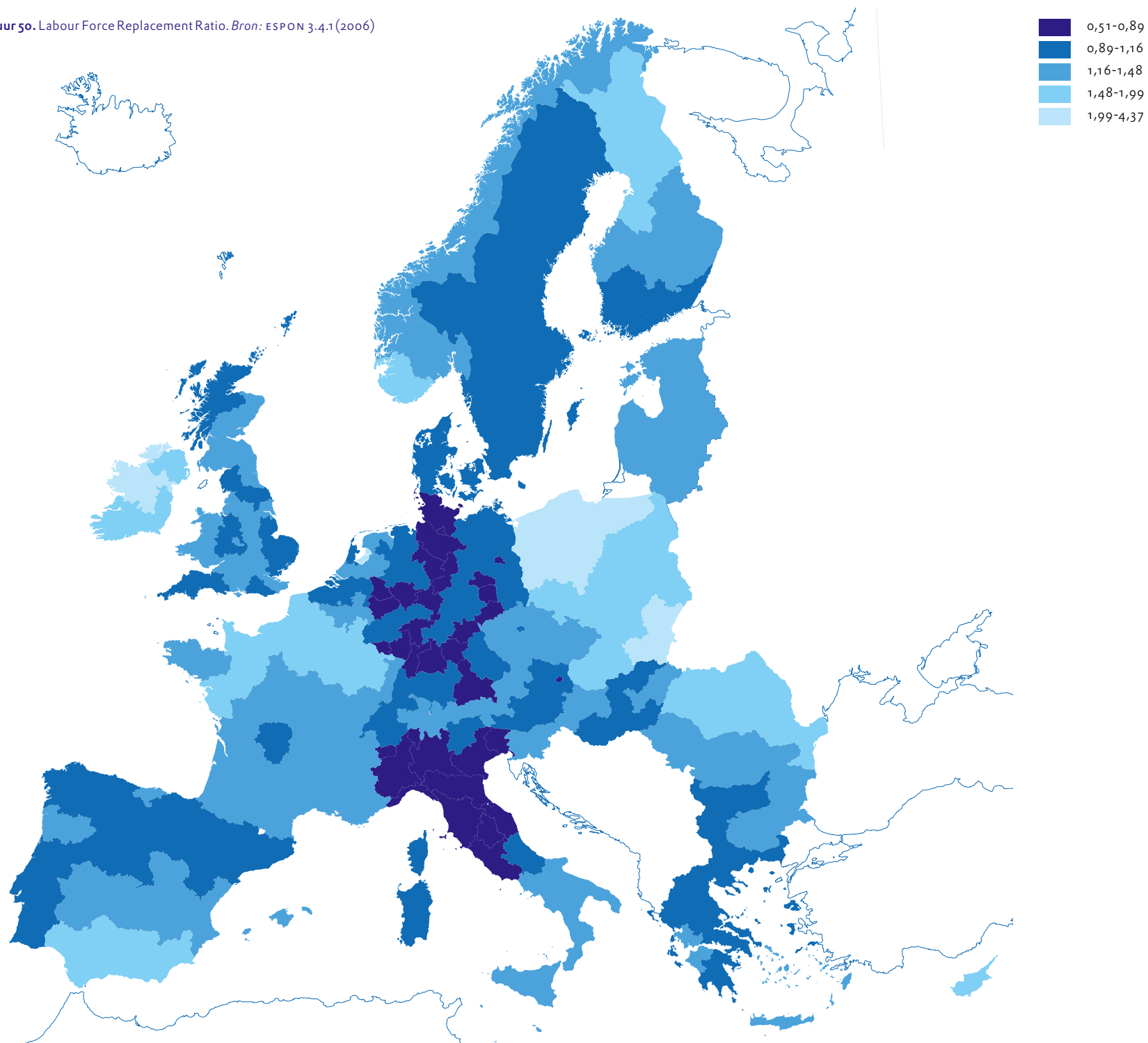
Figuur 48. Bevolgingsstructuur EU-15 in 1995 en 2040. Bron: EC (1999)

Figuur 49. Ontwikkeling van het Europese aandeel van de wereldbevolking. Bron: ESPON 3.4.1 (2006)

Figuur 50. Labour Force Replacement Ratio. Bron: ESPON 3.4.1 (2006)

Figuur 51. Structurele ontvolking in 2000. Bron: ESPON 1.1.4 (2003)

